

Ebû Sa'îd Bahâdur Han Döneminde (1317-1335) İlhanlı Devleti'ni Sarsan Bir İç İsyan: Moğol Emîrlerinin İsyanı (1319)

An Internal Revolt that Shaken Ilkhanid State in the Era of Abû Sa'îd Bahâdur Khan (1317-1335): The Revolt of the Mongol Amîrs (1319)

Firdevs ÖZEN

Öz İlhanlı Devleti tahtına çocuk yaşta çıkan Ebû Sa'îd'in ilk yıllarında yönetimle ilgili tüm işler Emîrî'l-ümerâ Çoban'ın yetkisindeydi. Bu durum zamanla kıdemli Moğol emîrlerini rahatsız etmeye başladı. Liderliğini Emîr Kurmuşu ve Emîr İrcin'in yaptığı muhalif emîrler, Emîr Çoban'ı ortadan kaldırma görünüşü altında İlhanlı Devleti'ni ele geçirmek için isyan ettiler (1319). İsyanın şekil değiştirip devleti hedef alması karşısında Ebû Sa'îd, Çoban ile birlik olma yolunu seçti. Moğol emîrleri ile İlhanlı ordusu arasında yapılan savaşta emîrler yenilgiye uğratıldı. Emîr Çoban, isyandan daha da güçlenerek çıktı ve devlette tek otorite haline geldi. Ölümüne kadar Moğol askerî aristokrasisini kontrol altında tutarak devlet için tehdit oluşturmamasına engel oldu.

Çalışmamızda, İlhanlı Devleti'nin son döneminin en önemli iç karışıklıklarından biri olan Moğol emîrlerinin isyanı ele alınmıştır. İsyanın gelişim süreci ve muhaliflerin yenilgiye uğratılmaları dönemin kaynakları ve araştırma eserlerden yararlanılarak incelenmiştir.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Firdevs ÖZEN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi <https://ror.org/03jtrja12>

Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kütahya, Türkiye

ORCID: [0000-0003-1323-4685](https://orcid.org/0000-0003-1323-4685)

e-mail: firdevs.ozen@gmail.com

Anahtar Kelimeler– İlhanlı Devleti, Emîr Çoban, Ebû Sa'îd Bahâdur Han, Emîr Kurmuşu, Emîr İrcin.

Abstract - In the early years of Abû Sa'îd, who ascended to the throne of the Ilkhanid State at a young age, all administrative affairs were under the authority of Amîrî'l-omarâ Chupan. This situation began to disturb the senior Mongol amîrs over time. Opposing amîrs led by Amîr Qurmusi and Amîr İrcin revolted to seize the Ilkhanid State under the guise of eliminating Amîr Chupan (1319). In the face of the rebellion's change of shape and targeting the state, Abû Sa'îd chose the way of unity with Chupan. In the war between the Mongol amîrs and the Ilkhanid army, the amîrs were defeated. Amîr Chupan emerged stronger from the rebellion and became the sole authority in the state. He controlled the Mongol military aristocracy until his death and prevented it from posing a threat to the state.

In our study, the revolt of the Mongol amîrs, one of the most important internal turmoils of the last period of the Ilkhanid State, is discussed. The development process of the rebellion and the defeat of the opponents were examined by using the sources of the period and research works.

Keywords– Ilkhanid State, Amîr Chupan, Abû Sa'îd Bahâdur Khan, Amîr Qurmusi, Amîr İrcin.

Başvuru/Submitted: 12.02.2023

Kabul/Accepted: 27.05.2023

Atf: Özen, Firdevs, "Ebû Sa'îd Bahâdur Han Döneminde (1317-1335) İlhanlı Devleti'ni Sarsan Bir İç İsyan: Moğol Emîrlerinin İsyanı (1319)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (Haziran 2023), s. 187-198.

Citation: Özen, Firdevs, "An Internal Revolt that Shaken Ilkhanid State in the Era of Abû Sa'îd Bahâdur Khan (1317-1335): The Revolt of the Mongol Amîrs (1319)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (June 2023), p. 187-198.

EXTENDED ABSTRACT

Abū Sa'īd, who came to the throne as the last ruler of the Ilkhanid State in 1317, did not have enough information about state affairs because he was young. The person who helped him in this matter was Amīru'l-Omarā Chupan. However, Chupan started to act as a ruler over time. His empowerment led to the enmity of high-ranking Mongol amīrs, who were representative of the Mongol military aristocracy. When some of the amīrs sent to the Caucasus during the Golden Horde attack in 1318, preferred to flee against the forces of the Uzbek Khan, Abū Sa'īd complained about these amīrs to Amīr Chupan. Chupan had the amīrs, who fled from the enemy, beaten with sticks according to Chinggis Khan's Yasa. One of these amīrs, Qurmusi, agreed with Gazan and Buqa Ildarci to eliminate Chupan. Opposing amīrs decided to attack Chupan, who was going to Gokce Lake (Lake Sevan) and was accompanied by several horsemen. Chupan, who was aware of the situation thanks to an amīr who was close to him, left where he was. Qurmusi and his men began to follow him. Chupan, who went to his son Hasan, came face to face with Qurmusi's forces near Gokce Lake, although he did not have enough forces. Chupan, who lost the fight, had to flee. He came from Nakhchivan to Merend and from there to Tabriz. At that time, the vizier Tācaddīn 'Alīsāh was also in Tabriz. The two of them headed to the capital Sultānīya from Tabriz. After Chupan, Qurmusi came to Tabriz. Qurmusi asked for support from Irenjin, one of the senior amīrs of the period who had a bad relationship with Chupan. The two opposing amīrs, who met on a common ground, started preparations for war as allies. They tried to formalize their rebellion by writing a yarlīg on Ilkhan's name. In this way, other amīrs who did not like Chupan also took their side. Two allies sent an envoy to Abū Sa'īd. They stated that Chupan had rebelled and they had to prevent him. Abū Sa'īd, who learned from the incoming ambassador that Chupan had rebelled, listened to what happened from Chupan and the vizier 'Alīsāh, who came to Sultānīya even though he experienced some uncertainty at first. As a result of his investigation, he realized that the news that Chupan had rebelled was not true. Having completed their preparations, the opponents came to Tabriz from Nakhchivan with the forces under their command. Defeating the force left by Chupan near Ūcān, they quickly headed towards Sultānīya. After Abū Sa'īd gave permission to Chupan to fight the rebellious amīrs, he moved to Zangān with his own soldiers. While the two armies were advancing towards each other, Irenjin's daughter, Qutlug Sāh Khatun, attempted to mediate with the knowledge of Abū Sa'īd. While the first of these attempts, which her father wanted to be subject to Ilkhan, was negative; the second attempt was successful. Irenjin, wanted the Ilkhanid army to raise a white flag as a sign of peace. Irenjin, who was very proud when the Ilkhanid army raised a white flag, told the other opposition amīrs that Abū Sa'īd had unfurled a white flag because he was afraid of them, and that they could conquer the whole of Azerbaijan by defeating the Ilkhanid army. At the beginning of the war, which was fought near Miyāna, the superiority was in the opposition amīrs. Realizing that the war would be lost, Ilkhan's brave attack on the enemy encouraged other amīrs and soldiers. Mahmūd Esen Qutlug, 'Alī Qusci, Chupan and Amīr Hasan carried out a heavy attack on the rebellious amīrs. Ilkhanid army won the war (1319). Almost all of the revolting emirs were executed. The state officials gave the title of "Bahādur Khan" to Abū Sa'īd, who showed great courage in the war. While this unsuccessful revolt of the opponent amīrs was initially a movement against Amīr Chupan, it later turned into a rebellion movement aimed at challenging Ilkhan and the state, and shaken the foundation of the state. However, in terms of its results, it paved the way for Chupan to become even stronger. As a result of the revolt, Amīr Chupan and Chupanids dominated the state completely.

In Arabic sources, there are records that Abū Sa'īd encouraged the anti-Chupan amīrs to revolt. Considering that Ilkhan was under the rule of Chupan from the moment he ascended the throne, it seems quite reasonable that he wanted to get rid of him. However when the rebellion changed shape and became an attack on the Ilkhanid throne and state, Abū Sa'īd had to unite with Chupan.

GİRİŞ

Yaklaşık on sekiz yıl sürecek hükümdarlık döneminde birçok önemli olay yaşanan İlhanlı tahtının son varisi Ebū Sa'īd Bahādur Han, 704/1305 yılında Ucan yaylağında dünyaya geldi. Doğumundan kısa süre sonra babası Ölceytü Han'ın emri ile Uygur Türkleri'nden Emīr Sevinç atabeki olarak atandı. Ebū Sa'īd, 713/1314 yılında, dokuz yaşında iken atabeki ile birlikte vali tayin edildiği Horāsân'a gitti ve tahta çıkana kadar orada kaldı.¹

Ölceytü Han'ın 716/1316 yılında vefat etmesi üzerine Emīr Sevinç, vakit kaybetmeden şehzadeyle birlikte payitaht Sultāniyye'ye hareket etti. Rey'e gelince Emīrül-ümerā Çoban ve Ölceytü'nün hanımı Kutluğşâh Hatun'un saltanat tahtına kimin oturacağı ile ilgili fikirlerini öğrenmek için bir elçiyi Sultāniyye'ye gönderdi. Elçinin Emīr Çoban, Kutluğşâh Hatun, Vezir Tâcüddîn 'Alîşâh ve diğer emīrlerden edindiği intiba, taht için Ebū Sa'īd'in adını öne çıkarıyordu. Bunun üzerine atabek ve şehzade, Sultāniyye tarafına hareketlerine devam ettiler. Ebū Sa'īd, Emīr Çoban ve diğer emīrler tarafından Sultāniyye yakınlarında karşılandı. Sultāniyye'de ilk olarak müteveffa İlhan için Moğol gelenekleri uyarınca yas tutma ritüelleri ve taziye töreni yapıldı. Cenaze merasiminden sonra tahta çıkabilecek başka bir aday olmadığı için Ebū Sa'īd'in İlhan olması konusunda anlaşmaya varıldı. Toplanan kurultay sonrasında on iki yaşında olan Şehzade Ebū Sa'īd, Emīr Çoban ve Emīr Sevinç'in refakatinde İlhanlı tahtına oturdu (717/1317).² “Alâ'ü'd-dünyâ ve'd-dîn Sultân Ebū Sa'īd Han” unvanını alan yeni hükümdarın yaptığı görevlendirme ile Çoban'ın *emīrül-ümerā* (beylerbeyi) rütbesi tasdik edildi. Hoca Reşidüddîn Fazlullâh ve Tâcüddîn 'Alîşâh, ortak vezir olarak vazifelerine devam ettiler. Anadolu Umumi Valisi olan Emīr İrincin, Diyâr-ı Bekir Valiliği; Emīr Çoban'ın oğlu Emīr Temürtaş, Anadolu Umumi Valiliği ile görevlendirildi. Emīr Sutay, Ermen ve Ahlât vilayetine; Emīr İsen Kutluğ ise Horāsân vilayetine gönderildi.³

¹ Fahrüddîn Dâvûd-i Benâketî, *Ravzatü Ulî'l-Elbâb fî Marifeti't-Tevârih ve'l-Ensâb (Târih-i Benâketî)*, (Haz. Ca'fer Şe'âr), İntişârât-ı Encümen-i Âsar ve Mefâhir-i Ferhengî, Tahrân, 1378, s. 477-478; Ebû'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed el-Kâşânî, *Târih-i Ülcâyâtü*, (Neşr. Mehîn Hamblî), İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahrân, 1384, s. 44; Şihâbüddîn 'Abdullâh b. Lütfullâh b. 'Abdürreşid el-Hâfî Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, (Neşr. Hânâbâ Beyânî), Çâphâne-yi İlmî, Tahrân, 1317, s. 60-61; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed-i Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, (Thk. Mîr Hâşim Muhaddis), Müessesesi-yi İntişârât-ı Emīr Kebîr, Tahrân, 1376, s. 270; Abû Bakr al-Qutbî al-Aharî, *Ta'rih-i Shaikh Uwais*, (Neşr. ve İngilizce Terc. J. B. Van Loon), Lahey, 1954, s. 51; Gıyâsüddîn b. Hümâmüddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, Cilt III, İntişârât-ı Kitâbhâne-yi Hayyâm, Tahrân, 1333, s. 198; Kemâlüddîn 'Abdürrezzâk-ı Semerkandî, *Matla'-i Sa'deyn Mecma'-ı Bahreyn*, Cilt II, (Neşr. 'Abdülhüseyn Nevâ'î), Müessesesi-yi Mütâla'at ve Tahkîkât-ı Ferhengî, Tahrân, 1372, s. 53-54; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, Cilt II, (Neşr. Seyyid Muhsin Nâcî Nasr Âbâdî), İntişârât-ı Esâtîr, Tahrân, 1386, s. 882, 890, 892; Kâdî Ahmed Gaffârî-yi Kazvînî, *Târih-i Cihân Ârâ*, Kitâb Furûşî Hâfız, Tahrân, 1338, s. 215; 'Abbâs İkbâl Âşiyânî, *Târih-i Moğûl*, Müessesesi-yi İntişârât-ı Nigâh, Tahrân, 1389, s. 336; Henry H. Howorth, *History of the Mongols From the 9th to the 19th Century, The Mongols of Persia*, Cilt III, Ch'eng Wen Publishing Company, Taipei, 1970, s. 585-587.

² Ebū Sa'īd'in tahta çıkış tarihi ile ilgili 717 Sa'fer-Rebî'ül-Âhîr/1317 Nisan-Temmuz ayları arasında değişen çeşitli tarihler verilmektedir.

³ 'Abdulmuhammed Âyetî, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, Pîjuheşgâh-ı 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâlaât-ı Ferhengî, Tahrân, 1383, s. 320-321; Benâketî, *Târih-i Benâketî*, s. 478; Kâşânî, *Târih-i Ülcâyâtü*, s. 222; Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, *Târih-i Güzide*, (Neşr. 'Abdülhüseyn Nevâ'î), Çâphâne-yi Firdevsî, İrân, 1339, s. 611-612/Türkçe Çev., Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî, *Târih-i Güzide*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 495-496; Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i.....*, s. 71-73; Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 272-273; Aharî, *Ta'rih-i.....*, s. 51; Hândmîr, *Târih-i.....*, III, s. 198; Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Cilt V, (Tsh. ve Tahşiye Cemşid Kiyânfer), İntişârât-ı Esâtîr, Tahrân, 1380, s. 4325-4327; Semerkandî, *Matla'-i.....*, II, s. 57-61; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i.....*, II, s. 894; Mu'înüddîn-i Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'îni*, (Neşr. Pervîn İstahri), İntişârât-ı Esâtîr, Tahrân, 1383, s. 125; Şerefüddîn 'Alî Yezdî, *Zafernâme*, Cilt I, (Neşr. Seyyid Sa'īd Mîr Muhammed Sâdik-'Abdülhüseyn Nevâ'î), Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, Tahrân, 1387, s. 191; Yahyâ b. 'Abdullatif el-Hüseynî el-Kazvînî, *Kitâb-ı Lübbü't-Tevârih*, (Haz. Seyyid Celâlüddîn Tahrânî), Neşriyat-ı Müessesesi-yi Hâver, Tahrân, 1314, s. 146; Hâfız Hüseyin Kerbelâ'î-yi Tebrîzî, *Ravzâtu'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân*, Cilt II, (Neşr. Ca'fer Sultân el-Kurrâ'î), İntişârât-ı Sutûde, Tebrîz, 1383, s. 334; 'Abdullâh b. Fethullâh el-Bagdâdî (el-Ma'rûf bi'l-Gıyâsî), *Târihü'd-Düveli'l-İslâmiyye fî Ş-Şark*, (Dirâse ve Thk. el-Üstâd Târîk Nâfî el-Hamdânî), Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût, 2010, s. 59; İbni Tağrıberdî, *en-Nücumu'z-Zâhire*, (Arapça'dan Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 139; Salâhüddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânü'l-Asr ve A'yânü'n-Nasr*, Cilt II, (Thk. 'Alî Ebû Zeyd vd.), el-Matba'atü'l-Evlâ, Dımaşk, 1998, s. 70; İbn Haldûn, *Târih-i İbn-i Haldûn*, Cilt IV, (Farsça'ya Çev. 'Abdulmuhammed Âyetî), Müessesesi-yi Mutâla'at-ı ve Tahkîkât-ı Ferhengî, Tahrân, 1368, s. 789; Şihâbeddîn b. Fazlullâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr (Türkler Hakkında Görüşleri ve Duydukları)*, (Çev. ve Notlar Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 424; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye, Büyük İslâm Tarihi*, Cilt XIV, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 147; Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Cilt I, (Çev., İnceleme ve Notlar A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118; Şîrîn Beyânî, *Dîn u Devlet der İran-ı Ahd-ı Moğûl*, Cilt II, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahrân, 1371, s. 502-503; a. mlf., *Moğûlân ve Hükümet-i İlhânî der İran*,

Ebû Sa'îd in tahta çıkmasıyla güçlü Emîrül-ümerâ Çoban, devletin en nüfuzlu ve sözü geçen kişisi haline geldi. İlhan'ın yaşının küçük olmasından dolayı askerî konular dışında devlet işleriyle ilgili de bağımsız hareket etmeye başladı. Onun yönetimde tek güç olması bir süre sonra Moğol askerî aristokrasisinin temsilcisi kıdemli Moğol emîrlerinin tepkisiyle karşılandı.

Emîr Kurmuşu ve Emîr İrincin Liderliğindeki Moğol Emîrlerinin İsyan Etmesi

Ebû Sa'îd dönemi, İlhanlı tarihi içinde ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü onun bir varis bırakmadan gerçekleşen beklenmedik ölümünden sonra İlhanlı Devleti sona ermiştir. Bu bakımdan devletin yıkılışının doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için onun hükümdarlık dönemindeki gelişmelerin dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi 719/1319 yılında, Ebû Sa'îd tahta çıktıktan kısa süre sonra yaşanan ve İlhanlı tarihinin en ciddi iç karışıklıklarından birisi olarak kabul edilen, devlette önemli mevkiye sahip Moğol emîrlerinin isyan etmeleridir.

İsyanın başlamasını tetikleyen olay, Emîr Çoban'ın Altın Orda Devleti'ne karşı Kafkaslar'da elde ettiği başarıdan sonra gerçekleşmiştir (718/1318). Şöyle ki; Çoban'ın Kafkasya harekâtı sırasında bir kısım Moğol emîri, Özbek Han'ın güçleri karşısında direnmeyip kaçmıştı. Korkaklıklarından dolayı emîrlere gücenen Ebû Sa'îd, Çoban payitahta gelince onları şikâyet etti. Çoban da düşmandan kaçtığı tespit ettiği emîrlerin çoğunu *Cengiz Han Yasası*'na göre sopa ile dövdürttü. İtibarlı emîrlerden Alınak'ın oğlu Kurmuşu, Tuğrulça'nın oğlu Gazan ve Buka İldarcı da bu emîrler arasındaydı. Üstün konumu ve sert tavırları nedeniyle Çoban'a düşman olan adı geçen emîrler, bir araya gelerek bir görüşme gerçekleştirdiler ve onu öldürme konusunda anlaşmaya vardılar.⁴ Emîrler, Çoban karşıtı ittifak cephesini kurarken; Çoban da Sultâniyye'den Gürcistan'a hareket etmişti.⁵ Önce dinlenmeleri için askerlerini yurtlarına gönderdi. Oğlu Emîr Hasan'ı kendi uruğunun başına tayin ettikten sonra birkaç süvari ile Gökçe Göl'e yöneldi. Muhalif emîrler, Çoban'ın yanında az sayıda kuvvetle yola çıktığını öğrenince onu öldürmek için aradıkları fırsatı bulduklarını düşündüler. Emîr Kurmuşu ve Emîr Buka, Çoban'ın arkasından gittiler. Bu sırada Kurmuşu'nun tarafında olan fakat geçmişte Emîr Çoban'ın emrinde bulunan emîrlerden Kara Tugay, Çoban'ın yanına giderek onu başına gelebilecek kötü olaylara karşı uyardı. Çoban, ilk başta böyle bir kumpasa inanmak istemedi; ancak yine de tedbiren naiplerinden Ebû Bekir ve oğlu İsen Buka'yı olayın iç yüzünü öğrenmek üzere Kurmuşu'nun ordugâhına gönderdi. Kurmuşu, Ebû Bekir ve oğlunu ordugâha gelir gelmez öldürdü ve Çoban'ı takibe devam etti. Gece gizlice bulunduğu yerden ayrılan Çoban, hemen hemen beş yüz süvari ile oğlu Emîr Hasan'ın idaresindeki kendi uruğuna yöneldi. Çoban'ın ordugâhına gelen ve onu bulamayan Kurmuşu ve adamları ise her yeri yağmaladılar. Naip ve nökerlerini yakalayıp birkaçını öldürdüler. Ele geçirilen Çoban'ın yakınlarından Emîr Tokmak, onların tarafına geçme sözü vererek son anda ölümden kurtuldu. Muhalifler ertesi gün yirmi bin süvari ile Emîr Hasan'ın ordugâhına yöneldiler. Çoban, onları az sayıda olmasına rağmen hazır bir ordu ile karşıladı. Taraflar arasında Gökçe Göl yakınlarında yapılan savaşta Çoban ve oğlu

Tahrân, 1388, s. 248; Âştîyânî, *Târîh-i.....*, s. 336-337; Ebû'l-Fazl Nebe'î, *Çüpâniyân, der Târîh-i İlhanîyân yâ Târîh-i Âli Çüpân*, Tahrân, 1352, s. 125-131; Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, Cilt III, Cambridge University Press, Cambridge, 1956, s. 51-52; Peter Jackson, "Abû Sa'îd", *Encyclopedia Iranica*, Vol. I, Brill, Leiden, 1983, s. 374; Charles Melville and Abbas Zaryab, "Chobanids", *Encyclopedia Iranica*, Vol. V, Brill, Leiden, 1991, s. 497; Bertold Spuler, *Iran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 132; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, c. 1, Ankara, 1970, s. 82-83; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 279-280; David Morgan, *The Mongols*, Blackwell Pub., Oxford, 1986, s. 171-172; Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 38; Sheila S. Blair, "The Coins of the Later Ilkhanids: A Typological Analysis", *The Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXVI/3 (1983), s. 299.

⁴ Bu isyan hareketine katılan diğer emîrler; Tekecek'in oğulları Tokmak ve Aras, Tarımtaz, Suniktaz, Mama Hoca, Temür Kaya oğlu Satı, Hârezmî Tarhan, Çoban Kara'una, Aras ve Bektut'un yeğeni Abuşka idi. Bkz. Âyetî, *Tahrîr-i.....*, s. 351; Sümer, "Anadolu'da.....", s. 84.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Nihâyetü'l-Ereb'den nakline göre; Emîr Çoban Gürcistan'a hareket edince onu öldürmek isteyen emîrler bu eylemlerini gerçekleştirmek için Emîr Kurmuşu'nun yazlık merkezi Sör Mari (Sürmeli)'de bir ziyafet tertip ettiler ve Çoban'ı da davet ettiler. Davete icabet etmek üzere yola koyulan Çoban'ın yanına yolculuk esnasında Kurmuşu'nun adamlarından Aktay 'Alî, geldi. Emîrlerin onu öldürmek istediklerini ve hayatta kalmak için kaçması gerektiğinden bahsetti. Bunun üzerine Çoban kimseye haber vermeden oğlu Emîr Hasan ile birlikte kaçtı. Çoban'ın peşine düşen Kurmuşu, on bin süvari ile onu takip etti. Bu kovalamacada üç yüz kişi öldü. Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b. 'Abdulvahhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Cilt XXXIV, (Thk. el-Üstâz İbrâhîm Şemsüddîn), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004, s. 230; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Anadolu Türk Tarihinde Üç Mühim Sima", *TTEM*, I/5 (1930-31), s. 68; aynı mlf., "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Bellekten*, XXXI/124 (1967), s. 604; Charles Melville, "Abû Sa'îd and the Revolt of the Amirs in 1319", *L'Iran Face À la Domination Mongole*, (Ed. D. Aigle), Tahrân, 1997, s. 97.

Hasan cesurca savaştılar. Fakat yanlarında yeterli savaş teçhizatı yoktu. Yardım aldığı için karşı taraf daha üstündü. Yenilgiye uğrayan Emīr Çoban için kaçmaktan başka yol kalmadı. Kurmuşu, onun peşinden Emīr Tokmak'ın kardeşi Aras'ı elli kişilik bir kuvvetle gönderdi.⁶

Düşmanlarının elinden zorlukla kurtulan Emīr Çoban, Kurmuşu'nun takibi altında Nahçıvan'a geldi. Bölgenin hâkimi Melik Ziyâüddîn'den yardım istediye de umduğunu bulamadı. Daha sonra asker ve at tedarığı için Merend'e gitti. Oradan da Tebrîz'e geçti. Vezir Tâcüddîn 'Alîşâh da o sırada Tebrîz'de, divanın mallarını zapt etmekle meşguldü. Çoban'ın şehirde olduğunu öğrenince kalabalık bir grupla huzuruna çıktı. Çoban cephesinde güvensizlik hâkimdi. Çoban, Kurmuşu'nun, Tâcüddîn'i kendisine karşı kıskırttığı fikrindeydi. Ancak tüm kuşkularına rağmen Tâcüddîn 'Alîşâh'a güvenmekten başka yolu olmadığını da farkındaydı. Emīrül-ümerâ ve vezir birlikte Tebrîz'den ayrılarak Sultâniyye'ye doğru yola çıktılar. Çoban, Ucan'a varınca peşindeki düşmanları kontrol etmeleri ve gerekli durumda karşı koymaları için Emīr Suyurgatmış ve Emīr Kubilay'ı görevlendirdi. Bu esnada Aras da Çoban'ın ardından Merend'e gelmiş ve edindiği bilgiler sonucunda Çoban'ın Tebrîz'de olduğunu öğrenmişti. Bir müddet sonra muhalif emīrlerin reisi Kurmuşu da Tebrîz'e ulaştı. Kurmuşu, hemen o sırada Tebrîz'de olan Emīr İrincin'in yanına askerî yardım için elçilerini gönderdi. Dönemin kıdemli emīrlerinden İrincin de Kurmuşu gibi Kere'it kabilesine mensuptu. Ölceytü Han'ın hanımı Kutluğşâh Hatun'un babası olması itibarıyla hükümdar ailesine yakındı. İrincin de Çoban'a kendisine haksızlık yaptığı için çok kızgındı. Çünkü Çoban onu Diyâr-ı Bekir Valiliği'nden sebepsiz yere azletmiş ve yerine Emīr Sutay'ı atamıştı.⁷ Yapılan müzakereler sonucunda bu iki emīr, ortak düşmanları Çoban'a karşı güçlerini birleştirdiler ve derhal savaş hazırlıklarına başladılar. İlk aşamada askerî güçlerini Nahçıvan'da topladılar. Akıllıca bir stratejiyle Ebû Sâ'îd adına hareket ettikleri izlenimi yaratmak istediler ve onun adına bir yarlıg yazdılar. Bu yarlıg sayesinde kısa sürede birçok emīr onların etrafında toplandı. Daha sonra Ebû Sâ'îd'e bir elçi gönderdiler. Çoban'ın isyan ettiğini ve onunla mücadele etmeye kararlı olduklarını bildirdiler. Ebû Sâ'îd, duydukları karşısında büyük şaşkınlık yaşadı. Muhaliflerin gönderdiği elçi, İrincin'in oğlu Emīr Şeyh 'Alî ile de görüştü. O da kardeşi Kutluğşâh Hatun gibi Ebû Sâ'îd'in yanında saygın bir mevkiye sahipti. Şeyh 'Alî, Çoban hakkındaki ithamlar nedeniyle onun Sultâniyye'de bulunan oğlu Dımaşk Hoca'nın öldürülmesi gerektiğini düşünüyordu. Dımaşk Hoca yakalanıp malları yağmalandı ve kendisi de darbedildi. Ancak Emīr Sevinç'in kardeşi Emīr Ögrünç (Ekrenç)'ün araya girmesi ile Şeyh 'Alî amacına ulaşamadı. Ertesi gün Emīr Çoban ve Vezir Tâcüddîn 'Alîşâh, Sultâniyye'ye geldiler⁸ ve muhalif emīrlerin Çoban'ı ortadan kaldırmakla ilgili tasarılarını İlhan'a anlattılar. Ebû Sa'îd, Kurmuşu ve İrincin'in gönderdiği elçinin anlattıklarından dolayı şüphe içindeydi. Zaman geçirmeden bir soruşturma yaptırdı ve Emīr Çoban'ın aslında suçsuz olduğu anlaşıldı.⁹ Asi emīrler Nahçıvan'dan yola çıkarak Tebrîz civarına geldiler. Burada yağma yapma düşüncesindeydiler; fakat halkı karşılarına almamak için bundan vazgeçtiler. Ucan sınırına geldiklerinde

⁶ Mufaddal b. Ebî'l-Fedâ'il, *en-Nehcü's-Sedîd ve'd-Dürri'l-Ferîd fî mâ ba'de Târîhi İbni'l-'Amîd*, (Neşr. ve Almanca Çev. Samira Kortantamer), Freiburg, 1973, s. 7; Âyeti, *Tahrîr-i.....*, s. 350-352; Hamdullâh Müstevfî, *Târîh-i.....*, s. 614/Türkçe Çev., s. 498; Hâfiz-ı Ebrû, *Zeyl-i.....*, s. 96-98; Aharî, *Ta'rîkh-i.....*, s. 52; Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 274; Mîrhând, *Târîh-i.....*, V, s. 4341-4342; Hândmîr, *Târîh-i.....*, III, s. 205; Semerkandî, *Matla'-i.....*, II, s. 71-72; Âştîyânî, *Târîh-i.....*, s. 342; Nebe'î, *Çûpâniyân.....*, s. 135-137; Howorth, *History.....*, III, s. 592-593; Spuler, *İran.....*, s. 135-136, Melville, "Abū Sa'îd and the Revolt.....", s. 96-99; Hüseyin Peyrovi Milâni, *Ebû Said Bahadır Han (1316-1335)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1971, s. 101-104; Ömer Subaşı, "İlhanlı Devleti'nde Kerait Bir Aile: Alinak Noyan ve Emīr Kurmuşu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/41 (2015), s. 571-573.

⁷ Kurmuşu ve İrincin ittifakının bazı nedenleri vardı. Bunların ilki; Kurmuşu'nun babası Alinak'ın İrincin ile akraba (bacanak) olmasıydı. Her ikisi de Ahmed Tegüder'in kızları ile evliydi. İkincisi; Emīr Çoban, İrincin'in Anadolu'daki kötü yönetimi ile ilgili söylentilerin merkeze ulaşmasının ardından, Ölceytü'nün talimatıyla 714/1314 yılında Anadolu'ya gelip duruma müdahale etmişti. Ölceytü vefat ettiği sırada Çoban hâlâ Anadolu'da idi. Haberi alır almaz Anadolu'yu oğlu Temürtaş'a emanet ederek hızla Sultâniyye'ye geri döndü. İrincin, Diyâr-ı Bekir Valisi olarak atanana kadar Kurmuşu'nun vali olduğu Gürcistan'da kaldı. Charles Melville, "Anatolia under the Mongols", *The Cambridge History of Turkey*, Vol I, (Ed. Kate Fleet), Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 51-101; a. mlf., "Abū Sa'îd and the Revolt.....", s. 100-101.

⁸ Mîrhând, Hândmîr ve Semerkandî, Emīr Çoban'ın Ebû Sa'îd'e güvenmediği için Sultâniyye'ye Tâcüddîn 'Alîşâh ile birlikte girmediklerini, önden gönderdiği Tâcüddîn'den hükümdarın kendisinin sadakatinden emin olduğunu öğrendikten sonra huzuruna çıktığını rivayet ederler. Bkz. Mîrhând, *Târîh-i.....*, V, s. 4343-4344; Hândmîr, *Târîh-i.....*, III, s. 206; Semerkandî, *Matla'-i.....*, II, s. 73-74; Charles Melville, "Wolf or Shepherd? Amir Chupan's Attitude to Government", *The Court of the Il-Khans, 1290-1340*, (Ed. J. Raby-T. Firzherbert), Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 87-88.

⁹ Ebû Sa'îd'in Çoban karşıtı emīrlere tavır almasındaki önemli faktörlerden biri de Emīr İrincin'in oğlu Emīr Şeyh 'Alî'nin saltanatta kendisine rakip olarak gösterilmesiydi. Şeyh 'Alî, annesinin Ahmed Tegüder'in kızı olması dolayısıyla İlhanlı hanedanına mensuptu. Ebû Sa'îd bu nedenle onu tahtı için bir tehlike olarak görmekteydi.

Çoban'ın orada bırakmış olduğu Suyurgatmış ve Kubilay öncülüğündeki kuvveti yenilgiye uğrattılar ve Çoban'ı takiplerini sürdürdüler. Muhaliflerin güçlü bir ordu ile Sultâniyye'ye hareket ettikleri haberi kısa sürede payitahta ulaştı.¹⁰

Muhalif Moğol Emîrleri ile İlhanlı Ordusunun Karşı Karşıya Gelmesi

Merkezde gelişmeleri takip eden Ebû Sâ'îd, bu gittikçe daha da büyüyen sorunu çözmesi için Emîr Çoban'ı görevlendirdi. Çoban savaş hazırlıklarını tamamlarken, onun yanında olduğunu göstermek isteyen İlhan da kumandasına aldığı hâssa askerleriyle düşmanı karşılamak için Zencân'a ilerledi. Vassâf'a göre İlhan merkezde, Çoban ve iki oğlu sağ kanatta ve Tâcüddîn 'Alîşâh, Horâsân askerleri ile sol kanatta konumlandı. Kıdemli emîrlerden Öğrünç, Algu, Şeyh 'Alî Kuşçı, Suyurgatmış ve diğer on binlik ve binlik emîrleri de yerlerini aldılar.¹¹ Hâfız-ı Ebrû'ya göre ise İlhan'ın ordusunun sağ kanadında Öğrünç, Mahmûd İsen Kutluğ ve Şeyh 'Alî Kuşçı'nın oğlu Şeyh 'Alî; sol kanatta Algu, Kubilay, Ebû Sâ'îd'in dayıları Muhammed Çiçek ile 'Alî Pâdişâh, Mısırlı bir grup ile birlikte Emîr Aksunkur¹² ve diğer emîrler; merkezde ise İlhan ve Emîr Çoban bulunmakta idi.¹³ Muhalif emîrlerin ordusunda merkezde İrincin ve İlhan Ahmed Tegüder'in kızı olan hanımı Kõncek Hatun; sağ kanatta Kurmuşu ve oğulları; sol kanatta Tokmak, Aras ve diğerleri yer aldılar.¹⁴ İki ordu savaşmak üzere yol alırken Kutluğşâh Hatun, Ebû Sâ'îd'in bilgisi dâhilinde babası İrincin'in yanına bir elçi gönderdi. Kutluğşâh, ısrarla İlhan'a itaat etmelerini, savaşız bir çözüm yolu bulunabileceğini vurguluyordu. Ebû Sa'îd, İrincin'in cevabını öğrenmek için Zencân'da bir gün bekledi. Ancak İrincin bu öneriye sıcak bakmıyordu. Barış girişiminin olumsuz neticelenmesi üzerine Ebû Sâ'îd orduya hareket emri verdi. İki ordu ertesi gün birbirlerine yakın mesafede konumlandılar. Savaş arefesinde Kutluğşâh Hatun babasının yanına güvenilir birini daha gönderdi ve onu bir kez daha İlhan'a boyun eğmeye davet etti. İrincin bu sefer teklife olumlu yaklaştı. Elçiye Ebû Sa'îd'in ordusu barış işareti olarak beyaz bayrak açarsa tereddüt etmeden onun hizmetine girecekleri şeklinde bir cevap verdi. Buna oldukça sevinen Kutluğşâh Hatun, haberi hemen İlhan'a ilettili. İrincin'in talebini kabul eden Ebû Sâ'îd, ertesi gün tüm beyaz bayrakların açılmasını emretti. Ama İrincin barışın sağlanması konusunda samimi değildi. İsteğinin yerine getirilmesiyle gururlanarak yanındakilere Ebû Sa'îd'in onlardan korktuğu için beyaz bayrak açtırdığını söyledi ve Emîr Kurmuşu'yı çağırdı. Ebû Sa'îd'in ordusunun önlerinde duramayacağını ve bu orduyu yenip tüm Azerbâycân'ı ele geçirebileceklerini iddia etti. Uzlaşma sağlanamayınca ordular savaş durumuna geçti. Muhaliflerin cephesinde Emîr Kurmuşu, Emîr Tokmak, Emîr İsen Buka, Emîr Buka İldarcı ve Emîr Çoban Kara'una savaş için hazır durumlardı. Ebû Sa'îd onların gücünü ve azmini görünce motivasyonlarını bozmak için İrincin'in genç yaştaki oğlu Şeyh 'Alî'nin öldürülmesini emretti. Oğlunu kaybettiğini öğrenen İrincin yaşadığı acı ile savaş meydanına atıldı ve böylece savaş başladı.¹⁵ Başlarda İlhan'ın ordusu yenilgiye yakın taraftı. Ebû Sa'îd, bir anda büyük bir gözüpeklikle düşmanın üzerine saldırdı. Onun bu kişisel gayreti ve mücadelesi diğer emîr ve askerlere örnek oldu. İlhanlı ordusunun kararlılığı karşısında muhaliflerin savaşı kazanacaklarına dair ümitleri tükendi. Tokmak savaş alanında yakalandı. Savaşta cesareti ile öne çıkan Kõncek Hatun öldürülürken, İrincin

¹⁰ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*....., XXXIV, s. 230-231; Bağdâdî, *Târihü'd-Düveli'l-İslâmiyye*....., s. 60-61; Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352; Hamdullâh Müstevfî, *Târih-i*....., s. 614/Türkçe Çev., s. 498; Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i*....., s. 98-100; Aharî, *Ta'rih-i*....., s. 52; Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 274-275; Mirhând, *Târih-i*....., V, s. 4342-4344; Hândmîr, *Târih-i*....., III, s. 205-206; Semerkandî, *Matla'-i*....., II, s. 73-74; Âştîyânî, *Târih-i*....., s. 342-343; Milâni, *Ebû Said*....., s. 104-105; Nebe'î, *Çûpâniyân*....., s. 137; Howorth, *History*....., III, s. 593-594; Spuler, *Iran*....., s. 136; Uzunçarşılı, "Anadolu Türk Tarihinde.....", s. 69-70; Melville, "Abû Sa'îd and the Revolt.....", s. 99-103; Subaşı, "İlhanlı Devleti'nde.....", s. 573-574.

¹¹ Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352.

¹² İlhanlı ordusunda yer alan bu kişi kaçak Memlûk emîri Karasungur'du. Moğol emîrlerinin isyanında üç yüz askerle Ebû Sa'îd'e destek vermişti. Melville, "Abû Sa'îd and the Revolt.....", s. 103-104.

¹³ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i*....., s. 100.

¹⁴ Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352; Howorth, *History*....., III, s. 594. Buka İldarcı, İsen Buka ve Çoban Kara'una çeşitli bölüklere kumanda ettiler. Melville, "Abû Sa'îd and the Revolt.....", s. 104.

¹⁵ Hamdullâh Müstevfî ve Vassâf savaşın *Miyâne Köyü*, Hâfız-ı Ebrû, *Minâre Köyü* yakınlığında başladığını kaydederler. Şebânkâre'î ise Zencân sınırında yapıldığını ifade eder. Bkz. Hamdullâh Müstevfî, *Târih-i*....., s. 615/Türkçe Çev., s. 498; Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352; Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i*....., s. 100; Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 275; Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz.....", s. 606. Savaşın tarihi ile ilgili de kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Hamdullâh Müstevfî, 719 yılının Rebî'ü'l-Âhir (1319 Mayıs-Haziran) ayını, Şebânkâre'î, 719 yılının Cemâziye'l-Evvel ayının başını (1319 Haziran), Vassâf ise tam bir tarih vererek 24 Cemâziye'l-Âhir 719 Cuma (12 Ağustos 1319) gününü işaret ederler. Hamdullâh Müstevfî, *Târih-i*....., s. 615/Türkçe Çev., s. 498; Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 275; Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352.

Kāğezkunān Köyü'nde ele geçirildi. Kurmuşu, oğlu 'Abdurrahmān, Buka İldarcı, Çoban Kara'una ve bir kısım asker kaçtı. İsen Buka da İrincin ve Tokmak gibi bir grup muhalifle birlikte ele geçirildi. Yakalananlar savaş alanında bulunan İlhan'ın huzuruna getirildiler. Buyruk gereği Tokmak'ın kardeşi Aras ve yakınları hemen orada öldürüldüler. Ebū Sa'īd, İrincin, Tokmak ve İsen Buka'nın Sultāniyye'ye götürülmelerini emretti. Üç emir de ferman gereği akraba ve yakınları ile birlikte idam edildi. Savaşta yer almayan Yūsuf Buka da iki kardeşi ile birlikte öldürüldü. Bu şekilde muhaliflerle savaşa katılmasa bile onlarla aynı düşüncüyü paylaşan kişiler de *yasaya* ulaştırılmış oldu.¹⁶ Ebū Sâ'id ile emirler arasındaki savaş haberi Diyâr-ı Bekir'e ulaşınca Vali Emir Sutay¹⁷ süratle İlhan'ın ordusuna hareket etti. Sutay, Ucan sınırına geldiğinde yenilginin ardından kaçan Kurmuşu, oğlu 'Abdurrahmān, Buka İldarcı ve Çoban Kara'una'yla karşılaştı. Onları yakaladıktan sonra Kurmuşu'yı Ebū Sa'īd'e gönderdi. Diğer üç emiri ise öldürdü. Bu konuda farklı bilgi veren Vassâf; Kurmuşu'nun, Bedrüddin Lülü tarafından Kür Nehri yakınlarında yakalanarak Sultāniyye'ye gönderildiğini; oğlu 'Abdurrahmān'ın ise Altın Orda topraklarına kaçarak Özbek Han'a sığındığını kaydeder.¹⁸ Emir Sutay'a Erbîl ve Mûsul tarafına dönmesi emredilince Diyâr-ı Bekir'e geri döndü. Genç İlhan savaşta en ön safta mücadele etmiş, büyük kahramanlık göstermişti. Bundan dolayı emir ve vezirlerin girişimiyle isminin sonuna "Bahâdır Han" unvanı eklendi. Adı, ferman ve tevkilerden sonra "es-Sultānū'l-Âdil Ebū Sâ'id Bahâdır Han" ibaresi ile yazılmaya başlandı (719/1319).¹⁹

Muhalif emirlerin bu başarısız isyanı, başlangıçta Emir Çoban'a karşı bir hareketken, daha sonra Emir İrincin'in söylemlerinde görüldüğü üzere İlhan'a ve İlhanlı tahtına meydan okumaya yönelik bir isyan hareketine dönüşmüş ve devleti temelinden sarsmıştır.²⁰ İsyân, en çok Moğol emirlerinin hedefindeki Çoban'ın işine yaramış ve onun daha da güçlenmesinin önünü açmıştır. Emir Çoban ve Çobanlılar, devlete tam anlamıyla hâkim olmuşlardır. Çoban en büyük oğlu Emir Hasan'ı Horâsân'da, Emir Temürtaş'ı vali olarak görev yaptığı Anadolu'da, Emir Dimaşk Hoca'yı ise payitaht Sultāniyye'de görevlendirmiştir.²¹ Kazanılan zaferde büyük katkısı olan İlhan'ın da itibarı artmış, hükümdar olarak kendini ispat etmiştir. İsyân, genel olarak Azerbâycân ve Anadolu vilayetlerinde hissedilse de Horâsân'ın da kısmen etkilendiği söylenebilir.²²

719/1319 isyanı, kıdemli Moğol emirleri ile güçlü Emirü'l-ümerâ Çoban arasındaki bir anlaşmazlıktan daha fazlasını ifade etmektedir. Bu isyanla farklı kabilevi grupların talepleri, devletin içinde var olan ve üstü kapatılmaya çalışılan birçok gerilimi ortaya çıkarmıştır. Nitekim gitgide büyüyen

¹⁶ Memlûk kaynaklarında savaş sonunda on beş bin ya da otuz bin Moğol askerinin öldürüldüğü kaydedilir. Ebî'l-Fedâ'il, *en-Nehcü's-Sedid*....., s. 7; Takiyüddin Ahmed b. 'Alî el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt II, (Neşr. Muhammed Mustafâ Ziyâde), Matba'atü li-Cennetü't-Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr, Kâhire, 1941, s. 184.

¹⁷ Vassâf, Emir Sutay'ın da muhalif emirler arasında olduğunu kaydeder. Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352; Howorth, *History*....., III, s. 594.

¹⁸ Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 353.

¹⁹ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*....., XXXIV, s. 231-233; Ebî'l-Fedâ'il, *en-Nehcü's-Sedid*....., s. 7; Bağdâdî, *Târîhü'd-Düveli'l-İslâmiyye*....., s. 61-62; İbn Haldûn, *Târîh-i*....., IV, s. 790; Âyetî, *Tahrîr-i*....., s. 352-353; Hamdullâh Müstevfî, *Târîh-i*....., s. 615/Türkçe Çev., s. 498-499; Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i*....., s. 100-104; Aharî, *Ta'rîkh-i*....., s. 52-53; Şebânkârî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 275-278; Mîrhând, *Târîh-i*....., V, s. 4344-4347; Hândmîr, *Târîh-i*....., III, s. 206-207; Semerkandî, *Matla'-i*....., II, s. 74-78; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i*....., II, s. 896; Yezdî, *Zafernâme*, I, s. 191; Kâdî Ahmed Gaffârî, *Târîh-i*....., s. 214; Tebrîzî, *Ravzâtu'l-Cinân*....., II, s. 334; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 257-259; Âştiyânî, *Târîh-i*....., s. 343; Milâni, *Ebû Said*....., s. 107-108; Nebe'î, *Çûpâniyân*....., s. 137-143; Browne, *A Literary*....., III, s. 52-53; Howorth, *History*....., III, s. 594-595; John Andrew Boyle, "Dynastic And Political History Of The Il-Khâns", *The Cambridge History Of Iran*, Vol. V, (Ed. J. A. Boyle), Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 303-422; Spuler, *İran*....., s. 136; Allsen, *Culture*....., s. 38; Jackson, "Abū Sa'īd", s. 375; Charles Melville, "Cobān", *Encyclopedia Iranica*, Vol. V, Brill, Leiden, 1992, s. 876; a. mlf., "Abū Sa'īd and the Revolt.....", s. 106-110; Melville and Zaryab, "Chobanids", s. 497; Sümer, "Anadolu'da.....", s. 84-85; Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz.....", s. 605-608; Yuvalı, *İlhanlı*....., s. 281-282; Kemal Ramazan Haykıran, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 23, Muğla, 2009, s. 164-166; Subaşı, "İlhanlı Devleti'nde.....", s. 574-575.

²⁰ Melville, "Abū Sa'īd and the Revolt.....", s. 89; Subaşı, "İlhanlı Devleti'nde.....", s. 576.

²¹ Âştiyânî, *Târîh-i*....., s. 343; Milâni, *Ebû Said*....., s. 111-112; Nebe'î, *Çûpâniyân*....., s. 143; Melville and Zaryab, "Chobanids", s. 497; Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz.....", s. 608.

²² Melville, "Abū Sa'īd and the Revolt.....", s. 89.

bu sorun, geride bir veliahdı olmayan Ebû Sa'îd'in 736/1335 yılındaki ölümünden sonra İlhanlı Devleti'nin yıkılmasının önünü açmıştır.²³

Ebû Sa'îd'in bu isyanda nasıl bir rol oynadığı Farsça ve Arapça kaynaklarda farklı anlatılmaktadır. Farsça kaynaklarda Ebû Sa'îd'in isyan ile ilişkisi hakkında doğrudan bir bilgi bulunmazken, Arapça kaynaklarda Ebû Sa'îd isyanın baş aktörü olarak kaydedilmektedir. Dönemin şahidi olan Arapça kaynaklara göre Ebû Sa'îd'in Çoban karşıtı emirlerin isyanından haberi vardı; hatta bunun ötesinde emirlerin isyan etmelerini emreden de o idi. İsyân sonrasında yakalanan emirlerin hepsi de İlhan'ın emri üzerine isyan ettiklerini belirttiler. Ebû Sa'îd, bu suçlamaları olaylarla ilgisi olmadığını söyleyerek kesin şekilde reddetti. Çoban, kendisi için bu oldukça zor durum karşısında İlhan'a inanmayı –ya da inanıyor gibi görünmeyi– seçti. Ardından isyana karışan emirlerin hepsinin Cengiz Han Yasası'na göre idam edilmelerini emretti.²⁴ Burada gözden kaçırılmaması gereken husus, İlhan'ın “ismen hükümdar” olarak yönetimde geri planda kalmak istememesine rağmen hükümdarlığının ikinci yılında yaşanan bu olay sırasında oldukça tecrübesiz olması ve atabeki Emîr Sevinç'in ölümüyle birlikte askerî konularda ve idarede yardım alabileceği en donanımlı kişinin Emîr Çoban olmasıdır ki, bu durum yaşanan isyanda açık bir şekilde görülmektedir. Yani Farsça kaynaklarda hiç bahsedilmeyen Ebû Sa'îd'in isyanın emrini verdiği iddiası, makul sınırlar içinde pek mümkün değildir. Ancak İlhan büyük olasılıkla isyan hakkında bilgi sahibiydi.

Bu konuyla ilgili yazdığı oldukça kapsamlı “Abû Sa'îd and the Revolt of the Amirs in 1319” isimli makalesinde Charles Melville, tahta çıktığı andan itibaren Emîr Çoban tarafından yönlendirilen Ebû Sa'îd'in isyandan haberdar olduğunu; ancak olayların farklı yöne evrildiğini, İlhan'ın Çoban'a karşı güçlü bir şekilde harekete geçebilmek için yaklaşık sekiz yıl beklemek zorunda kaldığını ifade etmektedir.²⁵ Gerçekten de isyan başladığında olayın nereye varacağını büyük bir merakla bekleyen İlhan, isyanın geldiği noktada kendini tahtını savunma durumunda bulmuş ve Çoban'ın yardımına ihtiyacı olduğu gerçeği ile yüzleşmiştir.

Temürtaş da görev yeri olan Anadolu'da babasının yaşadığı duruma benzer bir isyan hareketiyle karşılaştı. Emîr Çoban'a başkaldıran emirler, içlerinde Anadolu'da İrincin ile birlikte hareket eden Samagar Noyan'ın torunu İçil, Diyâr-ı Bekir Valisi Emîr Sutay'ın oğlu Baranbay, Buka, İsen Kutluğ'un kardeşi Kürbuka ve Balargu'nun bulunduğu bazı emirlere Temürtaş'ı öldürüp yönetimi ele geçirmelerini bildirdiler. Temürtaş'ın Niğde civarında bulunmasından yararlanarak saldırıya geçen emirler onun karargâhını basıp hazine ve mallarını yağmaladılar. Güç durumda kalan Temürtaş, Dânişmendiye yakınlarında bir kaleye sığındı. Memlûk Sultânı el-Melikü'n-Nâsır'dan yardım istedi ve Anadolu'da Memlûk Devleti'nin naibi olarak kabul edilmesini rica etti. Bu sırada bazı olumlu gelişmeler yaşandı. Kürbuka ile İçil arasında sorun çıkması ve Emîr Çoban'ın düşmanlarını alt ettiği haberi Temürtaş'a rahat bir nefes aldirdi. Temürtaş hemen harekete geçerek Anadolu'da kurduğu düzeni bozup canına kasteden emirleri öldürdü. Sadece Sutaylı Baranbay, Temürtaş'ın elinden kurtularak Diyâr-ı Bekir'de görev yapan babasının yanına sığındı. Temürtaş, hâkimiyetini sağlar sağlamaz babasına destek için kalabalık bir ordu ile Tebrîz'e yöneldiyse de onun yönetimin kontrolünü ele geçirmesi üzerine Anadolu'ya geri döndü.²⁶

²³ Charles Melville, *The Fall of Amir Chupan and the Decline of the Ilkhanate, 1327-37: A Decade of Discord in Mongol Iran*, Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, 1999, s. 11.

²⁴ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*....., XXXIV, s. 232; Ebî'l-Fedâ'il, *en-Nehcü's-Sedîd*....., s. 7; Uzunçarşılı, “Emîr Çoban Soldoz.....”, s. 604; Melville, “Anatolia.....”, s. 90; a. mlf., *The Fall of Amir Chupan*....., s. 11.

²⁵ Melville, “Abû Sa'îd and the Revolt.....”, s. 114.

²⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 259-261; Nebe'î, *Çûpâniyân*....., s. 200; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 660; Kemal Göde, “Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hakimiyeti Dönemine Genel Bir Bakış (1239-1327)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. I, Isparta, 1995, s. 187; Sümer, “Anadolu'da.....”, s. 85; Uzunçarşılı, “Emîr Çoban Soldoz.....”, s. 623; Yuvalı, *İlhanlı*....., s. 284; Melville, “Anatolia.....”, s. 90; Ş. Cem Tüysüz, “İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temürtaş'ın Siyasi, Askerî ve Sosyal Hayatı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXII/3 (2018), s. 1654; Jonathan Brack, “A Mongol Mahdi in Medieval Anatolia: Rebellion, Reform, and Divine Right in the Post-Mongol Islamic World”, *Journal of the American Oriental Society*, CXXXIX/3 (2019), s. 614. Mîrhând'a göre muhaliflerin Temürtaş'ı öldürmelerine Hoca Celâlüddîn engel oldu. Bkz. Mîrhând, *Târih-i*....., V, s. 4343.

SONUÇ

Üst düzey Moğol emīrlerinin Ebū Sa'īd'in saltanatının başlarında görünüşte Emīr Çoban'a; fakat esasında Ebū Sa'īd'e karşı, İlhanlı Devleti'ni parçalamak amacıyla gerçekleştirdikleri isyan, İlhanlılar'ın son döneminin en ciddi olaylarından. Çünkü iç siyasette çeşitli kabilevî hizipler arasındaki anlaşmazlıklar, bu isyanla iyice gün yüzüne çıkmıştır. İsyana ilgili Arapça kaynaklarda Farsça kaynaklarda bulunmayan bilgilere rastlanması oldukça ilginçtir. Ebū Sa'īd'in Moğol emīrlerini Çoban'a karşı harekete geçmeleri için teşvik etmesi bir dereceye kadar mümkünken, Arapça kaynaklarda kaydedilen isyanda onlara destek olduğu şeklindeki ifadeye temkinle yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü İlhan, Çoban'dan kurtulmayı çok istemesine rağmen hükümdarlığının ilk yıllarında yaşanan bu olay sırasında henüz genç bir yaştadır ve devlet işlerinde Çoban gibi becerikli bir emīrin yardımına ihtiyaç duymaktadır. İsyanın kırılma anı, devletin varlığının tehlike altına girdiğini anlayan İlhan'ın, naibi Çoban'la güç birliği yapmasıdır. Bu ittifak, isyanın bastırılmasında büyük rol oynamıştır. İsyana sonrasında gücünü ve etkinliğini daha da artıran Emīr Çoban, devletin geleceğini tehdit eden Moğol askerî aristokrasininin temsilcisi güçlü emīrleri öldürerek ya da sıkı gözetim altında tutarak onların devlete zarar verecek faaliyetlerde bulunmalarına engel olmuştur. 719/1319 isyanı sonrası Çoban'ın devlet otoritesini daha güçlü bir şekilde ele alması devletin toparlanmasına olanak sağlamış; böylece İlhanlı Devleti bir süre daha varlığını devam ettirebilmiştir.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Date of Publication	26 June 2023
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

KAYNAKÇA

- 'Abdullâh b. Fethullâh el-Bağdâdî (el-Ma'rûf bi'l-Gıyâsî), *Târîhü'd-Düveli'l-İslâmiyye fi'ş-Şark*, (Dirâse ve Thk. el-Üstâd Târik Nâfî' el-Hamdânî), Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût, 2010.
- Abû Bakr al-Qutbî al-Aharî, *Ta'rîkh-i Shaikh Uwais*, (Neşr. ve İngilizce Terc. J. B. Van Loon), Lahey, 1954.
- Allsen, Thomas T., *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Âştîyânî, 'Abbâs İkbâl, *Târîh-i Moğûl*, Mü'essese-yi İntişârât-ı Nigâh, Tahrân, 1389.
- Âyetî, 'Abdulmuhammed, *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, Pijûheşgâh-ı 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâlaât-ı Ferhengî, Tahrân, 1383.
- Beyânî, Şîrîn, *Dîn u Devlet der İnan-ı 'Ahd-ı Moğûl*, Cilt II, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahrân, 1371.
- Beyânî, Şîrîn, *Moğûlân ve Hükûmet-i İlhanî der İnan*, Tahrân, 1388.
- Blair, Sheila S., "The Coins of the Later Ilkhanids: A Typological Analysis", *The Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXVI/ 3 (1983), ss. 295-317.
- Boyle, John Andrew, "Dynastic And Political History Of The Il-Khâns", *The Cambridge History Of Iran*, Vol. V, (Ed. J. A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, ss. 303-422.
- Brack, Jonathan, "A Mongol Mahdi in Medieval Anatolia: Rebellion, Reform, and Divine Right in the Post-Mongol Islamic World", *Journal of the American Oriental Society*, CXXXIX/3 (2019), ss. 611-630.
- Browne, Edward G., *A Literary History of Persia*, Cilt III, Cambridge University Press, Cambridge, 1956.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Cilt I, (Çev., İnceleme ve Notlar A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ebû'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed el-Kâşânî, *Târîh-i Ülcâyâtü*, (Neşr. Mehîm Hamblî), İntişârât-ı 'İlmî ve Ferhengî, Tahrân, 1384.
- Fahrüddîn Dâvûd-i Benâketî, *Ravzatü Ulî'l-Elbâb fî Marifeti't-Tevârîh ve'l-Ensâb (Târîh-i Benâketî)*, (Haz. Ca'fer Şe'âr), İntişârât-ı Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, Tahrân, 1378.
- Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, Cilt II, (Neşr. Seyyid Muhsin Nâcî Nasr Âbâdî), İntişârât-ı Esâtîr, Tahrân, 1386.
- Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahabâr-i Efrâd-i Beşer*, Cilt III, İntişârât-ı Kitâbhâne-yi Hayyâm, Tahrân, 1333.
- Göde, Kemal, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hakimiyeti Dönemine Genel Bir Bakış (1239-1327)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. I, Isparta, 1995, ss. 165-190.
- Hâfız Hüseyin Kerbelâ'î-yi Tebrîzî, *Ravzâtü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cinân*, Cilt II, (Neşr. Ca'fer Sultân el-Kurrâ'î), İntişârât-ı Sutûde, Tebrîz, 1383.
- Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvîmî, *Târîh-i Güzide*, (Neşr. 'Abdülhüseyn Nevâ'î), Çâphâne-yi Firdevsî, İnan, 1339.

- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
- Haykıran, Kemal Ramazan, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 23, Muğla, 2009, ss. 161-178.
- Howorth, Henry H., *History of the Mongols From the 9th to the 19th Century, The Mongols of Persia*, Cilt III, Ch'eng Wen Publishing Company, Taipei, 1970.
- İbn Haldûn, *Târih-i İbn-i Haldûn*, Cilt IV, (Farsça'ya Çev. 'Abdulmuhammed Âyetî), Müessesesi-yi Mutâla'ât-ı ve Tahkîkât-ı Ferhengî, Tahrân, 1368.
- İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye, Büyük İslâm Tarihi*, Cilt XIV, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2017.
- İbni Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, (Arapça'dan Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Jackson, Peter, "Abū Sa'īd", *Encyclopedia Iranica*, Vol. I, Brill, Leiden, 1983, ss. 374-377.
- Kâdî Ahmed Gaffârî-yi Kazvînî, *Târih-i Cihân Ârâ*, Kitâb Furûşî Hâfız, Tahrân, 1338.
- Kemâlüddîn 'Abdürrezzâk-ı Semerkandî, *Matla'-i Sa'deyn Mecma'-ı Bahreyn*, Cilt II, (Neşr. 'Abdülhüseyn Nevâ'î), Müessesesi-yi Mütâla'at ve Tahkîkât-ı Ferhengî, Tahrân, 1372.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Melville, Charles and Zaryab, Abbas, "Chobanids", *Encyclopedia Iranica*, Vol. V, Brill, Leiden, 1991, ss. 496-502.
- Melville, Charles, "Cobân", *Encyclopedia Iranica*, Vol. V, Brill, Leiden, 1991, ss. 875-878.
- Melville, Charles, "Wolf or Shepherd? Amir Chupan's Attitude to Government", *The Court of the Il-Khans, 1290-1340*, (Ed. J. Raby-T. Firzherbert), Oxford University Press, Oxford, 1996, ss. 79-91.
- Melville, Charles, "Abū Sa'īd and the Revolt of the Amīrs in 1319", *L'Iran Face À la Domination Mongole*, (Ed. D. Aigle), Tahrân, 1997, ss. 79-120.
- Melville, Charles, *The Fall of Amir Chupan and the Decline of the Ilkhanate, 1327-37: A Decade of Discord in Mongol Iran*, Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, 1999.
- Melville, Charles, "Anatolia under the Mongols", *The Cambridge History of Turkey*, vol. I, (Ed. Kate Fleet), Cambridge University Press, Cambridge, 2009, ss. 51-101.
- Milâni, Hüseyin Peyrovi, *Ebû Said Bahadır Han (1316-1335)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1971.
- Morgan, David, *The Mongols*, Blackwell Pub., Oxford, 1986.
- Mufaddal b. Ebî'l-Fedâ'îl, *en-Nehcü's-Sedîd ve'd-Dürrü'l-Ferîd fîmâ ba'de Târihi İbni'l-'Amîd*, (Neşr. ve Almanca Çev. Samira Kortantamer), Freiburg, 1973.
- Muhammed b. 'Alî b. Muhammed-i Şebânkâre'î, *Mecma'u'l-Ensâb*, (Thk. Mîr Hâşim Muhaddis), Müessesesi-yi İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahrân, 1376.

- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Cilt V, (Tsh. ve Tahşiye Cemşîd Kiyânfer), İntişârât-i Esâtîr, Tahrân, 1380.
- Mu'înüddîn-i Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'înî*, (Neşr. Pervîn İstahrî), İntişârât-ı Esâtîr, Tahrân, 1383.
- Nebe'î, Ebû'l-Fazl, *Çûpâniyân, der Târîh-i İlhâniyân yâ Târîh-i Âl-i Çupân*, Tahrân, 1352.
- Salâhüddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, *A'yânü'l-'Asr ve A'vânü'n-Nasr*, Cilt II, (Thk. 'Alî Ebû Zeyd vd.), el-Matba'atü'l-Evlâ, Dîmaşk, 1998.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- Subaşı, Ömer, "İlhanlı Devleti'nde Kerait Bir Aile: Alınak Noyan ve Emir Kurmişi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/41 (2015), ss. 563-577.
- Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, c. 1, Ankara, 1970, ss. 1-147.
- Şerefüddîn 'Alî Yezdî, *Zafernâme*, Cilt I, (Neşr. Seyyid Sa'îd Mîr Muhammed Sâdık-'Abdülhüseyn Nevâ'î), Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, Tahrân, 1387.
- Şihâbüddîn 'Abdullâh b. Lütfullâh b. 'Abdürreşîd el-Hâfî Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, (Neşr. Hânâbâ Beyânî), Çâphâne-yi 'İlmî, Tahrân, 1317.
- Şihâbeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, (Çev. ve Notlar Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.
- Şihâbüddîn Ahmed b. 'Abdulvahhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Cilt XXXIV, (Thk. el-Üstâz İbrâhîm Şemsüddîn), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- Takiyüddîn Ahmed b. 'Alî el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt II, (Neşr. Muhammed Mustafâ Ziyâde), Matba'atü li-Cennetü't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr, Kâhire, 1941.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Tüysüz, Ş. Cem, "İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temirtaş'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXII/3 (2018), ss. 1649-1675.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Anadolu Türk Tarihinde Üç Mühim Sima", *TTEM*, I/5 (1930-31), ss. 64-82.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten*, XXXI/124 (1967), ss. 601-646.
- Yahyâ b. 'Abdullatîf el-Hüseynî el-Kazvîni, *Kitâb-ı Lübbü't-Tevârih*, (Haz. Seyyid Celâlüddîn Tahrânî), Neşriyat-ı Müessese-yi Hâver, Tahrân, 1314.
- Yuvalı, Abdulkadir, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.